



| |
|----------------------------------|
| Monitor ISH (2008), X/2, 187-198 |
|----------------------------------|

| |
|-----------------------------|
| Pregledni znanstveni članek |
|-----------------------------|

| |
|---|
| prejeto: 14. 7. 2008, sprejeto: 15. 7. 2008 |
|---|

NADA GROŠELJ¹

Kibelin praznik v Ovidijevi “pratiki”

Izveček: Četrtega aprila so v Rimu slavili megalenzije ali megalezije, praznik maloazijske boginje Kibebe – Matere bogov. Ta datum je Ovidij v svoji upesnitvi rimskega koledarja *Fasti* izkoristil za obširno predstavitev izročila, povezanega z boginjo in praznikom samim (4,179–372). Prispevek prinaša slovenski prevod Ovidijevega odlomka, v uvodu pa predstavi bistvena dejstva in mite o Kibeli, kakor so se ohranili ali rekonstruirali.

Ključne besede: Kibela, megalenzije, rimski prazniki, rimska mitologija

UDK: 821.124'02.09:255.6

Cybele's Festival in Ovid's "Calendar"

Abstract: On April 4, Rome celebrated the Megalensia or Megalesia, the festival of the Asiatic goddess Cybele – the Mother of the Gods. For Ovid, the author of the Roman calendar poem *Fasti*, this date was a cue to launch into an exhaustive description of the folklore relating to the goddess and the festival itself (4.179–372). A Slovene translation of Ovid's passage is introduced with a survey of the basic facts and myths about Cybele as they have been preserved or reconstructed.

Key words: Cybele, the Megalensia, Roman festivals, Roman mythology

¹Dr. Nada Grošelj je samostojna prevajalka. E-naslov: nada-marija.groselj@guest.arnes.si.





NADA GROŠELJ

Četrtega aprila so v Rimu slavili megalénzije ali megalézije (iz grškega *megále* "velika"), praznik maloazijske boginje Kibéle. Ta datum je Publij Ovidij Nazon v pesnitvi *Fasti* 4,179–372 izkoristil za obširno predstavitev izročila, povezanega z boginjo in praznikom samim. Še pred samim pesniškim odlomkom pa si oglejmo bistvena dejstva in mite o Kibeli, kakor so se ohranili ali rekonstruirali.

Kibela, imenovana tudi Velika mati ali Mati bogov, je bila največja boginja stara Bližnjega vzhoda. Poosebljala je vegetacijsko moč in rodovitnost narave, še posebej tesno pa so jo povezovali z gorami. Njen orgiastični kult je izviral iz Frigije, osrednjega dela današnje zahodne Turčije, kjer sta bili tudi poglavitni bogoslužni središči: gora Díndim pri mestu Pesinúnt in gorovje Ída. Razširil se je po vsej Mali Aziji ter še naprej v Grčijo in Rim.

Kibelin kult se je širil tem laže, ker so jo Grki in Rimljani istovetili z različnimi domačimi boginjami, povezanimi z naravo in s plodnostjo. Ena izmed njih je bila Rea, sestra in žena grškega boga Krona, ki so ga Rimljani poistovetili s starodavnim italjskim bogom Saturnom. Iz enačenja z Reo so razlagali tudi hrupni način Kibelinega čaščenja. Kronos naj bi pogoltnil vsakega otroka, ki mu ga je rodila Rea, ker je bilo prerokovano, da ga bo eden izmed njih spravil ob prestol. Toda Zevsa (rimskega Jupitra), najmlajšega, je mati rešila: Kronu je podtaknila kamen, otroka pa skrila na gorovju Ida – po najbolj uveljavljeni različici zgodbe na kretskem gorovju tega imena, pri nekaterih avtorjih, denimo Ovidiju, pa zaradi istovetenja Ree s Kibelo na maloazijski Idi. Malega Zevsa so čuvali mitični Rejini spremljevalci kuréti in ga prikrivali pred Kronom tako, da so plesali okrog njega in dušili njegov jok s tolčenjem po ščitih in praznih čeladah. V antiiki so jih pogosto enačili ali zamenjevali z drugo mitično skupino – s koribánti, spremljevalci same Kibebe, ki naj bi prav tako izvajali divjo glasbo in plese z orožjem (skakali so v taktu, potresali perjanice na čeladah in se rezali z noži). Vlogi teh dveh skupin izenačuje tudi Ovidij, saj razlaga razgrajanje Kibelinih svečnikov s hrupom, ki naj bi ga v mitičnih časih ustvarjali okoli Zevsa/Jupitra oboji, kureti in koribanti.

Kibelo so pogosto upodabljali v spremstvu dveh levov kot simbolov divje narave, katere mati in gospodarica je bila; v rimski poeziji najdemo tudi opise, kako so v slavnostnem sprevodu za megalenzije vlekli voz z njeno podobo. Na glavi je nosila stolpasta krona, ki je izvirala iz njenega poistovetenja z Materjo Zemljo. V vlogi Zemlje je namreč podpirala mesta in veljala za njihovo ustanoviteljico ter zaščitnico, njen diadem pa je predstavljal obzidje, ki jim ga je dala.





Že pred megalenzijami, od 15. do 27. marca, so v Rimu slavili smrt in vstajenje Kibelinega kulturnega partnerja Átisa, prvotno boga rastlinstva, podobno kot so Grki v elevzinskih misterijih slavili smrt in ponovno rojstvo žita. Pri obredih so kot Atisov simbol častili borovo drevo; po mitu naj bi se namreč Kibela v lepega mladeniča zaljubila in ga iz ljubosumnosti udarila z blaznostjo, da se je skopil pod borom in izkrvavel. S to zgodbo pa so razlagali tudi navado, da so se Kibelini svečeniki "Gali" ob vstopu v njeno službo sami skopili v verski blaznosti. Ker so bili evnuhi, jih Ovidij večkrat označi kot napol može in mehkužneže, s tem obredom pa pojasnjuje celó njihovo ime: Galos je namreč reka v Bitiniji – današnji Göksu –, katere voda naj bi bila človeka, ki je pil od nje, pripravila do tega, da je pobesnel.

Najdaljši del Ovidijevega odlomka je posvečen načinu, kako je prišel Kibelin kult v Rim. Pri svojem opisu delno, vendar ne dobesedno sledi pripovedi zgodovinarja Tita Livija (59 pr. Kr.–17 po Kr.) v 29. knjigi njegove velike rimske zgodovine *Od ustanovitve mesta*. Po Liviju so Rimljani okoli leta 204 pr. Kr., ko so jih pestili druga punska vojna in še nenavadna znamenja (z neba je večkrat deževalo kamenje), iskali nasveta v zbirki prerokb, t.i. *Sibilinskih knjigah*. Našli so izrek, da bodo lahko premagali tujega sovražnika, če bodo pripeljali v Rim "idsko mater iz Pesinunta". Dodatne podjetnosti jim je vlilo poročilo iz delfskega svetišča: poslanci, ki so se bili odpravili tja z darovi, so namreč ob žrtvovanju prejeli ugodna znamenja in izrek preročišča jim je obetal veliko zmago. Tako so k pergamonskemu kralju Átalu (vladal 241–197 pr. Kr.), pod katerega je sodila Frigija s Pesinuntom, poslali diplomate, ki naj bi se vrnili z boginjino podobo. S petimi galejami peteroveslačami je odrinilo pet odličnikov: Mark Valerij Levín, Mark Cecilij Metél, Servij Sulpicij Galba, Gnej Tremelij Flak in Mark Valerij Fálton. Ko so med potjo vprašali za nasvet delfsko preročišče, so dobili ugodno napoved in še naročilo, da mora boginja v Rimu sprejeti najboljši mož v mestu. Po Liviju (ne pa tudi po Ovidiju) naj bi jim Atal zares rade volje izročil sveti kamen iz kulturnega središča na Dindimu, ki je po besedah prebivalcev predstavljal mater bogov. Ob prihodu v Tiberino ustje ga je slovesno prevzel mladi Publij Kornelij Scípion Nazíka, nakar ga je odnesel v Rim sprevod najodličnejših rimskih matron. Med njimi je bila tudi Klavdija Kvinta, o katere nravnosti so prej nekoliko dvomili, vendar se je s tem pobožnim opravilom zapisala v zgodovino kot zgled kreposti. Kamen so četrtega aprila shranili v svetišču Zmage na rimskem griču Palatínu, leta 191 pr. Kr. pa so Kibeli posvetili posebno svetišče.





Četrty april se je tako uveljavil kot megale(n)zije, praznik Velike matere, in igre v Kibelino čast so se raztegnile še vse do desetega aprila. Od leta 194 pr. Kr. so potekale kot gledališke predstave, sprva tudi z resnimi igrami, v dobi cesarstva pa skoraj izključno s farsami in pantomimo. Cirkuškim igram – prvim v koledarskem letu – je bil namenjen zgolj en dan. Drugi značilnosti tega praznika so bile še pogoste gostije in spreved od boginjino podobo po mestnih ulicah: ob tem so njeni svečeniki tulili, oglušujoče igrali na kimbale (neke vrste činele), bobne in piščali in zbirali majhne darove. Zaradi orgiastične narave kulta je bilo rimskim državljanom v obdobju republike prepovedano sodelovati pri duhovništvu in obredih z izjemo megalenzij, toda cesar Klavdij (vladal 41–54 po Kr.) je te omejitve odpravil.

| | |
|--|-----|
| Pusti, naj trikrat nebo se zasuče na večnem tečaju, | 179 |
| trikrat naj vpreže Titán ² konje in trikrat odpne, ³ | 180 |
| že bo zavrisnila frigijska svirka z ukrivljenim rogom, ⁴ | |
| sinil bo praznični dan matere z idskih vrhov. | |
| Sprêvod polmož bo korakal, bijoč po izvotljenih bobnih, | |
| bron bo udarjal ob bron, zvonki glas kimbalo bo pel, | |
| ona pa, prestolujoč na mehkužnih ramenih častilcev, | 185 |
| v vrišču bo ubirala pot vzdolž velemestnih cestá. | |
| Oder hrumi, že kličejo igre. Le semkaj, Kvirítí, ⁵ | |
| pravdarski forum pa v teh dneh naj sameva brez bitk! | |
| Tisoč vprašanj mi sili na jezik, a grozo mi vliva | |
| rezki zven brona in z njim srh zbujajoča piščal. | 190 |
| “Daj, gospa, naj koga povprašam!” Kibelska boginja ⁶ | |
| pošlje mi trumo modríc – vnukinj –, ⁷ naj da mi poduk. | |
| “Ve, Helikonove hčere, ⁸ ukaz vzemite si k srcu, | |
| vzrok mi razkrijte, zakaj Materi hrup je sladak!” | |
| Toliko jaz. A Êrato (njej je pripadel Kitêrkin ⁹ | 195 |
| mesec, ker sama ime nežne ljubezni ¹⁰ ima): | |
| “Čul je Saturn preroške besede: ‘Najboljši med kralji, | |
| nekega dne ti bo sin žezlo iztrgal iz rok.’ | |
| V strahu je sleherni dete, takoj ko bilo je rojeno, | |
| hlastno po govtu pognal, shranil globoko v svoj drob. | 200 |





Večkrat je Rea¹¹ tožila, ker kljub rodovitnosti níkdar
 ni bila mati, in vsak plod je vžgal novo boleost.
 Končno rodil se je Jupiter (vero v pripoved nam vliva
 njena pradavnost; kar vsak véruje, ne zametuj!),
 v grlo nebeško pa zdrkne le skala, zavita v odejo – 205
 takšno zvijačo naplel bogu je višji načrt.
 Idske strmine že dolgo pozvanjajo v rezkem žvenketu –
 kadar zaveka otrok, jok se med hrupom zgubi.
 Del mož tolče po ščitih, a druga skupina po šlemih: 210
 prvo opravlja kuret, drugo vrši koribant.
 Vse so prikriili. Še zdaj pa v spomin na dejanje boginjin
 sluga udarja na bron, kožo, ki votlo doni:
 šlem je zamenjala kimbala, ščit so spodrinili bobni,
 le piščal, kot nekoč, v frigijskih zvokih ječi.”
 Muza premolkne, kar znova začnem: “Kako da togotni 215
 levi ji vlečejo voz, z grivo, nevajeno spon?”
 Tukaj premolknem, a Muza začne: “Njih divjost je bojda
 ona ugnala; njen voz temu je večen pomnik.”
 “No, zakaj pa ji glavo teži stolpičasta krona?
 Mórda, ker mestnim ljudem dala je vence zidov?” 220
 Muza prikima. “Od kod,” nadaljujem, “preplavi nas želja,
 lastni odrezati ud?” Zdaj Pierída¹² prične:
 “Sredi gozdov je razvnel v stolponosni boginji krepostno
 strast lep frigijski fant – Atis bilo mu je ime.
 Ker ga je vekomaj zase hotela kot varuha templja, 225
 dé mu: ‘Ohrani vsekdar svojo mladeniško čast!’
 Atis priseže, rekoč: ‘Če kdaj prelomim besedo,
 tista, ki z njo bom grešil, bodi poslednja mi strast!’
 Res je skrenil s poti: s sagarítsko najado¹³ je zgubil,
 kar je imel, zato srd božji zahteval je kri. 230
 Sama najada je umrla od ran, zadanih drevesu,
 saj je bil z njim prepleten njene bodočnosti tok.
 Fant pa zblazni; misleč, da strop se seseda, pobegne
 ven in usmeri korak v diru na Díndimov vrh.
 Včasih kriči: ‘Proč z baklami!’, drugič: ‘Pospravite biče!’, 235





NADA GROŠELJ

kolne se, češ da podi zbor ga podzemnih boginj.¹⁴
 Vrhu tegà si zmrcvari telo s koničastim kamnom,
 dolge lase potopi v prah in nesnago na tleh,
 zraven pa krikne: 'Zaslužno! Prav, da s krvjo zdaj plačujem!
 Ah! Le proč, kar bilo moje pogube je vir! 240
 Ah! Le proč,' je ponavljal – in hipoma breme odreže,
 kakor bi trenil, ni več znaka, da kdaj je bil mož.
 Ta norost se razpase kot zgled in požensčeni sluge
 še si, stresaje z lasmi, režejo revno oné."
 S tem je tekoča pripoved aonske Kamene¹⁵ razkrila, 245
 kakšen je vzrok za norost, ki spraševal sem o njej.
 "Prosim, vodnica, še to me pouči: od kod je boginja
 v mesto prišla? Menda ni tu že od prvih rodov?"
 "Mati je vedno ljubila studenčnato Ido, Kibelo,
 Dindim in krájine, kjer ilijsko carstvo¹⁶ leži. 250
 Skorajda bi, ko Enej je odplul v italske dežele,
 v brazdi trojanskih svetinj sama sledila za njim,
 vendar ji branil je čut, da Lacij še ne potrebuje
 njene bližine, zato ni odšla z vajenih tal.
 Potlej, ko Rim je postal že mogočno gospostvo, doživel 255
 pet stoletij¹⁷ in vzpel glavo nad zmagani svet,
 nekega dne je duhovnik preučil preroške besede
 v pesmi evbojski¹⁸ in tak, pravijo, čital zapis:
 'Matere ni; kaj torej, Rimljan? Le mater poišči,
 sprejme pa naj je nihče drug kakor čiste roké.' 260
 Temni ovinki prerokbe so begali mestne očete:
 kdo je ta mati in kam zdaj naj bi ponjo odšli?
 Delfski Paján¹⁹ jim odvrne, ko prosijo sveta: 'Pojdite
 Mater bogov poiskat v Idine strme goré.'
 Plemstvo odrine na pot. Nad Frigijo ta čas je vladal 265
 Átal; italskim možem prošnjo je gladko odbil.
 Čuj zdaj čudo. Med dolgim bobnenjem je zemlja vzdrhtela,
 v srcu svetišča pa glas božji tako je velél:
 'Sama želim; ne pomišljaj si, voljne na pot me poslati.
 Ni ga boga, ki prihod v Rim bi si štel za nečast.' 270





Kralj, presunjen od groze ob glasu, odvrne: 'Le pojdi;
 naša ostaneš, saj Rim vzknil je iz naše krvi.'²⁰
 Brž zazvenči nešteto sekir po smrečinah, kjer vestni
 Frigijec²¹ svojčas je les sekal v pripravah na beg,
 tisoče rok poprime in že v izdolbenem trupu, 275
 živo barvitem, sedi Mati nebeških bogov.
 Varno se vozi čez sinove vode²² in kmalu doseže
 dolgi preliv, ki ima Friksove sestre ime,²³
 prečka deroče Rojtejsko vodovje,²⁴ sigejska obrežja,
 Ténéd in kraj, kjer nekoč bil Eetión je kralj. 280
 Lezbos pusti za seboj; že sprejme jo gruča Kikladov,
 sprejme Karíst, kjer se val krha ob robu plitvin.
 Prečka še Ikarsko morje, kjer zgubil je zdrsle peruti
 Ikar in svoje ime širnim vodam podaril.
 Levo že Kreto pusti, na desni pa Pélopsko morje, 285
 proti Kiteri hiti, kjer stoji Venerin hram.
 Potlej preroma Trinakrijsko morje, kjer vroče železo
 v vodo potapljaajo Bront, Stêrop in brat Akmoníd,²⁵
 afriške vóde prepluje, nad levimi vesli ugleda
 sardsko kraljestvo – in že trči v avzonijski breg.²⁶ 290
 Pot jo ponese do ustja, kjer Tibera blizu izliva
 strugo razcepi in val prosto razlije prek polj:
 pisana množica vitezov, resnih senatorjev, ljudstva
 gre ji nasproti, kjer pot sklene etrurijski tok.²⁷
 Zraven korakajo matere, dekllice, snahe in truma 295
 svetih devic, ki goji plamen božanskih ognjišč.
 Moškimi že pešajo roke, ki pridno natezajo vrv:
 ladja le stežka je kos toku, ki dre proti njej.
 Ker pa je prst presušena in trava požgana od žeje,
 gredelj, pod pezo toneč, vgrezne se v muljasto dno. 300
 Vsak, ki pomaga pri vleki, se huje napreza, kot zmore,
 zraven junaške roké z zvonkimi klici bodri.
 Ladja pa nepremakljivo sedi kakor otok sred morja –
 kaj le pomeni ta znak? V strahu možje obstojé.
 Klavdija Kvinta bila je potomka pradavnega Klavza,²⁸ 305





NADA GROŠELJ

njen obraz pa se ni bleščal nič manj kot njen rod.
 Niti krepost ji ni manjkala, vendar so zlobni jeziki
 blatili njeno ime s krivo obtožbo pregreh;
 sume so zbujale lepe obleke in nove pričeske,
 urni jeziček, ki ni nergam ostajal dolžan. 310

V svesti si čiste vesti se je rogala lažnim klevetam,
 toda ljudje vse preveč radi verjamemo zlo.
 Zdaj je stopila naprej iz vrste krepostnega ženstva,
 v reki zajela z dlanmi čisto, prozorno vodó,
 trikrat pokápala glavo in trikrat pridvignila roke 315
 (kdor jo je videl, je vsak menil, da blodi ji um),
 končno pogled je klečé, s spuščeni kodri uprla
 v božjo podobo in k njej takšen povzdignila glas:
 ‘Mati nešteti bogov, zdaj blágo usliši molitve
 svoje prošnjíce, če le en izpolnjuje pogoj. 320
 Čistost mi kratijo. Ti me obsodi – priznala bom krivdo,
 s smrtjo izmila bom greh, kriva po sodbi boga.
 Toda če nisem grešila, mi sama boš porok z dejanjem:
 sama si čista, zato kreni za čisto rokó.’

To je dejala in vrv povlekla z neznatnim naporom 325
 (čudo, zares, a o njem priča nam scenski nastop):²⁹
 ganjena šla je boginja za njo in s tem jo podprla,
 radosten vzklik je iz vseh grl vzvalovil pod nebo.
 S časom dosežejo rečni okljuk (z nekdanjim imenom
 ‘Tiberin atrij’), kjer tok skrene na levo³⁰ s poti. 330
 Padla je noč: privezali so vrv k parobku hrastiča,
 glad potešili in že sen jih je rahlo objel.
 Sinil je dan: odvezali so vrv s parobka hrastiča,
 vendar še prej na oltar vsuli so zrna kadil,
 prej še ovenčali krmo in belo telico zaklali, 335
 takšno, ki ni ji prišel blizu ne jarem ne bik.
 Tam, kjer v Tiberu zлива se Álmon³¹ z zmuzljivimi vali,
 kjer se med večjo vodó manjše ime izgubi,
 tam je v Almonu siv svečenik v škrlatni opravi
 najprej gospo in nato njene svetinje umil. 340





Sluge boginje zaorijo, svirka brezumno zavriska,
 nemožate roké tolčejo opne iz kož.

Klavdija s spremstvom koraka na čelu, z žarečim obrazom,
 saj je božanski dokaz dvome o njej razpršil;
 sama boginja pa vstopi na vozu pri vratih kapenskih,³² 345
 vpreženi kravi grestà v metežu svežih cvetlic.
 Mater sprejel je Nazíka. A kdo je postavil svetišče,
 bog ve; zdajšnje Avgust, prejšnje je zgradil Metél.³³

Tukaj je Muza postala, čakaje na nova vprašanja.
 "Reci," sem prosil, "zakaj zbira boginja drobiž?" 350
 "Ker so ljudje Metelu nosili kovance, da z njimi
 hram je postavil, še zdaj segamo ponje v mošnjič."
 Ampak zakaj, sem vprašal, se zdaj vzajemno gostijo
 bolj kot sicer in zakaj pir se za pirom vrsti?
 "Ker je imela boginja s selitvijo srečo," odvrne, 355
 "srečo še ljudstvo lovi s seljenjem z doma na dom."
 Nisem še mogel izreči, zakaj megalezije v mestu
 prve od iger slavé, že sem odgovor dobil:
 "Ker je bogovom rodnica, so vsi izkazali ji prednost,
 njej gredo prve časti, kadar napoči ta dan." 360
 "Toda zakaj imenujemo njih, ki se skopijo, Gali?
 Galija vendar leži daleč od frigijskih tal."
 "Vmes med zeleno Kibelo in vzvišenim mestom Kelájne,"
 dé, "se vrtinči prtok Galos z zblaznelo vodó.
 Kdor od nje pije, zbesni; čim dlje pobegnite, če komu 365
 zdrave je pameti mar; kdor od nje pije, zbesni."
 "Ni sramota," sem menil, "postaviti pesto³⁴ na mize
 naše gospe. Se za tem skriva kak globlji pomen?"
 "Stari so pili le mleko in jedli zelišča," odvrne,
 "takšna, kot sama so kdaj zrasla na grudah ledin. 370
 Tudi dandanes primešamo sirčku zdrobljena zelišča –
 davna boginja naj spet jed iz davnin prepozna." 372





NADA GROŠELJ

BIBLIOGRAFIJA

Frazer, J. G. (1996): *Ovid: Fasti*, ur. G. P. Goold, dvojezična izdaja in spremna besedila, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, Mass./London.

Grošelj, N. (2006a): *Praznično leto Rimljanov v pesmi: verzi o praznikih, običajih, ozvezdijih*, Mladinska knjiga, Ljubljana.

Grošelj, N. (2006b): *Klavdij Klavdijan: Ugrabitev Prozerpine*, prevod in spremna besedila, ISH, Ljubljana.

Holzberg, N. (2001²): *Publius Ovidius Naso: Fasti = Festkalender: lateinisch und deutsch*, dvojezična izdaja in spremna besedila, Artemis & Winkler, Düsseldorf/Zürich.

York, M. (1986): *The Roman Festival Calendar of Numa Pompilius*, Peter Lang, New York.

² *Titán*: sončni bog. Vzdevek "Titan" ima zato, ker je bil njegov oče Hiperíon eden izmed Titanov (starejših grških božanstev, rojenih iz Neba in Zemlje), pesniki pa so Hiperíonovo ime pogosto nadeli tudi samemu Soncu.

³ *trikrat naj vpreže ... trikrat odpne*: V antični mitologiji je Sonce oziroma sončni bog voznik četverovprege, s katero se vsak dan prepelje čez nebo z vzhoda na zahod. Njegovi konji so krilati in puhajo ogenj iz nozdrvi.

⁴ *z ukrivljenim rogom*: Na spodnji del frigijske piščali so nataknilo rožiček, ki ji je ojačal glas.

⁵ *Kviríti*: Rimljani.

⁶ *Kibelska boginja*: Ime "Kibela" ima dva pomena: lahko označuje boginjo ali pa (menda le mitično) frigijsko gorovje pri mestu Kelájne.

⁷ *trumo modric – vnukinj*: deveterih Muz. Ker je Kibela poistovetena s Kronovo/Saturnovo ženo Reo, je Jupitrova mati in babica njegovih hčerk Muz.

⁸ *Helikonove hčere*: Helikón je najobsežnejše gorovje v grški pokrajini Bojotiji. Slavili so ga kot eno od dveh najljubših shajališč Muz.

⁹ *Kitêrkin*: Venerin. V Rimu so to italsko božanstvo že zgodaj popolnoma poistovetili z grško boginjo ljubezni, lepote in morja Afrodito. Ker naj bi ta po nekaterih zgodbah prvič stopila na kopno na otoku Kitêra (pred jugovzhodno konico Peloponeza) ali na Cipru, sta njena pogosta vzdevka "Kitêrida" in "Kíprida" ("Ciprijka"). Aprila so Rimljani slavili več praznikov v njeno čast, tako da je mesec veljal za posvečenega njej. Celó njegovo ime (*Aprilis*) Ovidij izvaja iz imena "Ap(h)rodita" (*Fasti* 4,61–62).

¹⁰ *ime nežne ljubezni*: "Eros", grško "Ljubezen". Erato je veljala za zaščitnico lire in lirskega, pogosto erotičnega pesništva, ki so ga spremljali s tem glasbilom. Zaradi povezave z ljubezensko, torej Venerino motiviko ji pripade naloga, da pojasnjuje aprilске praznike.



¹¹ *Rea*: Kibela.

¹² *Pierida*: oznaka za Muzo, izpeljana iz imena "Pièrija", ki ga je nosila obalna pokrajina v antični Makedoniji. Muze naj bi bile namreč spočete v pierijskih gorah (Heziod, *Teogonija* 53).

¹³ *sagarítsko najado*: z nimfo maloazijske reke Ságaris (danes Sakarya), ki se izliva v Črno morje.

¹⁴ *zbor ... podzemnih boginj*: zbor Erínij, boginj kaznovanja. Maščevale so krivice, prizadajane sorodnikom, še posebej umore v družini, kaznovale pa so tudi krivoprisežnike in tiste, ki so se prekršili proti gostoljubju ter ponižnosti. Naposled so prevzele vlogo boginj, ki po smrti kaznujejo za zločine in se le redko pojavljajo na zemlji. Upodabljali so jih z baklami in biči ter ovite s kačami.

¹⁵ *aonske Kamene*: bojotske Muze. Aónija je mitološko ime za staro Bojotijo, Kaméne pa so bile italške preroške nimfe studencev, ki so jih Rimljani poistovetili z grškimi Muzami.

¹⁶ *ilijsko carstvo*: Ílion je drugo ime za Trojo.

¹⁷ *pet stoletij*: Na *Sibilinske knjige* so se Rimljani obrnili okoli leta 204 pr. Kr., to je 549 let po mitični ustanovitvi Rima.

¹⁸ *v pesmi evbojski*: "evbojski" zato, ker je najznamenitejša prerokinja Sibila živela v kampanškem mestu Kume, ki so ga ustanovili grški priseljenci z otoka Evbója.

¹⁹ *Delfski Paján*: delfski Apolon oziroma njegovo znamenito preročišče v Delfih.

²⁰ *Rim vzklik je iz naše krvi*: Rimljani so se imeli za potomce Trojanca – torej Frigijca – Eneja, ki je pobegnil iz goreče Troje in se naposled naselil v Italiji.

²¹ *vestni / Frigijec*: Enej. V Vergilijevi *Eneidi* je orisan kot *pius* – "pobožen, vesten, ki ravna v skladu z dolžnostjo".

²² *čez sinove vode*: čez vode morskega boga Pozêjdona (rimskega Neptúna), ki je enako kot Zevs/Jupiter veljal za Kronovega in Rejinega sina.

²³ *dolgi preliv, ki ima Friksove sestre ime*: Helespónt [Hélineo morje], današnje Dardanele. Friks in Hela sta bila otroka tebanskega kralja Atamánta in boginje Neféle ("Oblak"). Zaradi spletke njune mačehe Íno ju je oče hotel žrtvovati Zevsu, vendar jima je mati poslala zlatorunega ovna, da bi ju po zraku odnesel na varno v Kolhido. Toda med potjo je Hela zdrknila z njegovega hrbta in se utopila v morju, ki se zato imenuje po njej.

²⁴ *Rojtjsko vodovje isl.*: postaje na plovbi iz Frigije do Tiberinega ustja. Rojtjsko vodovje je Rojtjsko morje, imenovano po rtu Rojtjjon v pokrajini Troáda ob Helespontu. Sigêjon sta se imenovala predgorje in mesto v Troadi. Tened je otok ob troadski obali, Eetion (oče Andrómahe, žene trojanskega junaka Hektorja) pa je vladal troadskemu mestu Tebe. Mesto Karist je ležalo na južni obali Evboje. Ikarsko ali Ikarijsko morje je jugovzhodni del Egejskega morja; njegovo ime Ovidij izpeljuje iz imena Dédalovega sina Íkara, ki se je na krilih iz peres in voska preveč približal vročemu soncu in zato strmoglavil v vodo, v resnici pa je izviral od otoka Íkarija v Egejskem morju zahodno od Samosa. S Pélopskim morjem je mišljeno morje južno od Peloponeza, s Trinakrijskim pa sicilsko, ker je bila "Trinak(r)ija" (po antičnih razlagah izpeljana iz grškega *thrinax* "trizob") pesniška sopomenka za Sicilijo.

²⁵ *Bront, Stêrop in brat Akmoníd*: v mitologiji trije Kiklópi, odlični obrtniki, ki pogosto nastopajo kot pomočniki grškega boga ognja in kovaštva Hefájsta, rimskega Vulkana.

NADA GROŠELJ

²⁶ *avzonijski*: Avzónija je pesniško ime za Italijo, ki izhaja iz starodavnega, verjetno grškega imena *Ausones* "Ávzonci" za italske rodove ob zahodni obali srednje in južne Italije.

²⁷ *etrurijski tok*: Tibera razmejuje Etrurijo na svoji desni od pokrajin Umbrija, Samnij in Lacij na levi strani.

²⁸ *Klavza*: Klavz (sabinsko *Atta Clausus*, latinsko *Appius Claudius*) je načeloval sabinskemu rodu, ki se je leta 504 pr. Kr. iz mesta Regil priselil v Rim in bil sprejet med patricije. Iz tega rodu se je razvila klavdijska rodbina.

²⁹ *scenski nastop*: To zgodbo so ob Kibelinem prazniku verjetno uprizorili v dramski obliki.

³⁰ *na levo*: levo s stališča Rimljanov, ki so šli navzgor proti Tiberinemu toku.

³¹ *Álmon*: najnižji del sistema potokov, ki se izliva v Tiberu južno od rimskega griča Aventín. V njem so Kibelini svečeniki na 27. marec – ob sklepu Atisovega praznika – obredno umili podobo Velike matere in opremo njenega svetišča.

³² *vratih kapenskih*: Kapenska vrata (*porta Capena*) so bila v Servijevem obzidju starega Rima na vznožju hriba Celija; tu se je pričenjala *Via Appia*.

³³ *Avgust ... Metél*: Prvo Kibelino svetišče je bilo posvečeno leta 191 pr. Kr. Ko je leta 111 pr. Kr. pogorelo, ga je obnovil neki Metel, po novem požaru leta 3 po Kr. pa cesar Avgust.

³⁴ *pesto*: prost prevod za kmečko jed, ki se v latinščini imenuje *moretum*. Vsebovala je množico sestavin, ki so jih stolkli v možnarju: česen, čebulo, zéleno, koriander, rutico, sir, olje in kis.

